

شیوه های گسترش اسلام در مغرب اسلامی در دو قرن نخست هجری، اسلام خوارج، اسلام اموی، اسلام شیعی فاطمیان و ادریسیان

دکتر محمد رضا شهیدی پاک^۱

^۱ استادیار دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز

چکیده

به مجموعه فتوحاتی که در حد فاصل بین سال‌های ۲۷ تا ۵۰ هجرت جهت فتح افریقیه صورت گرفت «فتوح افریقیه» می‌گویند؛ که دروازه ورود به مغرب بود و تا دو دهه بعد به تدریج فتح مغرب کامل شد. این فتح کلیدی در مصادر نخستین با تدوین اثر مستقل منعکس شده است زیرا در حقیقت سقوط افریقیه و مغرب در قرون وسطی فروپاشی خاکریز غرب در برابر شرق بود و پیروزی مسلمانان در غرب اسلامی، باعث نهایی شدن تجزیه امپراتوری روم و جدایی ارزشمندترین متصرفات آفریقایی از پیکره آن گردید. فضای جغرافیایی جدیدی، جهت گسترش اسلام و زبان عربی ایجاد شد. پیروزی مسلمانان در غرب اسلامی، باعث شکل‌گیری مغرب بزرگ عربی - اسلامی شد؛ این منطقه، بین اروپا و شرق جهان اسلام قرار گرفت و جهان مسیحیت به اروپا محدود شد. با فتح مغرب، مسلمانان بر مدیترانه غربی مسلط شدند. فتح مغرب که استمرار فتوحات اسلامی از عصر پیامبر است بوسیله امویان منحرف شد و امویان نظامیان سرسپرده که در نابودی اهل بیت پیامبر در خدمت آن‌ها بودند را به صورت دانه‌های تسبیح در فتوحات مصر، افریقیه و مغرب به کار گرفتند و معاویه بن حدیج، سازمان مخفی امویان در مصر را شکل داد و در پوشش فتوحات، مخالفان امویان را حذف می‌کرد و امر فتوحات که توجیه روانی سیاست‌های داخلی امویان، بود را بدست گرفت. آن‌ها با فتوحات مشروعیت حقوقی و فقهی کسب می‌کردند و عوام و خواص را با پرچم‌داری فتوحات و معرفی خود به عنوان چهره مجاهد فی سبیل‌الله فریب می‌دادند؛ غنایم فتوحات مغرب به شکل ناعادلانه‌ای به «حزب اموی» تعلق گرفت. چهره فتوحات دوره اموی، با فاجعه قتل امام حسین (ع) ننگین شد، و اموی سازی فتوحات که از عهد خلیفه سوم آغاز شده بود شدت گرفت و توسعه فتوحات به وسیله حزب اموی علی‌رغم مخالفت و حوادث خونین در مرکز خلافت، وسیله‌ای جهت کسب مشروعیت و تحصیل قدرت سیاسی امویان بود. فتوحات بوسیله امویان مورد سواستفاده قرار گرفت با وجود آن که گروهی از صحابه و تابعین مخالف امویان بودند و با اخلاص به قصد جهاد می‌جنگیدند و نقشی اساسی در گسترش اسلام در بین مردم سرزمین‌های فتح شده ایفا می‌کردند. مقاله حاضر که تحریر بخشی از کتاب تاریخ تحلیلی مغرب و کتاب المعجب فی تلخیص اخبار المغرب است نشان می‌دهد مفهوم کلیدی گسترش اسلام و روش‌های آن از ارکان کتاب در بخش فتوحات و والیان است و در از این کتاب استخراج و با چند ارجاع ناقص و تغییرات ظاهری در مصادر و منابع بر اثر ناآگاهی و یا غرض استاد راهنما که هیچ سابقه تحقیق در مغرب و اندلس ندارد و کتاب به رساله دکتری و مقاله تبدیل شده است. مواد پژوهش تاریخ زندگی و سیره جهادی برخی

سرداران فتح مغرب است که معتقد به قران و اسلام و جهاد و شهادت بودند و به عنون نمونه انسان مورد توجه قرار گرفته اند. سوال تحقیق این است که آیا واقعا فتح مغرب، اسلامی بود، و فرضیه تحقیق این که حزب اموی فتوحات را از روح اسلامی آن اهل بیت جدا کرد و بنیان ظلم و بی عدالتی در تاریخ اسلام را بنا کرد. تحقیقاتی با عناوین فتح اسلامی مغرب و چگونه اسلام به مغرب رسید انجام شده است اما این تحقیقات یک جنبه و بدون در نظرگرفتن تغییرات اسلامی در روند فتوحات است و مطالب یکسانی را به صورت سال شمار فتوحات در مغرب را از بیان ابن عبد الحکم، بلاذری، واقدی تکرار کرده اند که با فتح برقه مرز مصر و مغرب شروع شد و با تاسیس قیروان مرحله نخست آن کامل شد. رویکردی که مطالعه فتوحات و شیوه های آن را از سایر تحقیقات متمایز می نماید و اصالت آن را تایید می کند این است که فتح مغرب به شیوه سلسله عملیات نظامی در چند مرحله صورت گرفت و در واقع فتح اسلامی در مغرب از فتح اسلامی به فتح اموی تغییر جهت داد. این کار فتح مجدد یک منطقه قبلا بوسیله دولت حضرت علی (ع) و سپس امویان در مصر رخ داد و حزب اموی با حذف چنان علوی جریان فتوحات را به نفع خود مصادره کرد. تحقیقات فتوحات در سایه نفوذ شخصیت انسانی و اسلامی و اخلاقی برخی سرداران فتح است. در این دو قرن سی و شش والی اموی و عباسی، ۱۳۴ سال حکومت کردند و شیوه های گسترش اسلام در چهارجوب جنگ و فرهنگ غارت عربی و با نفوذ آن رقم خورد. بنابر فرضیه مطرح در کتاب تاریخ تحلیلی مغرب تسامح و شعار آزادیخواهی و مساوات و مبارزه با ظلم بویژه از سوی خوارج و ادریسیان و فاطمیان باعث جذب بربر و طمع اقتصادی و غنیمت سران اموی فتح و نظامی گری امویان و تبلیغ واقعی اسلام و قران بوسیله سردارانی چون موسی بن نصیر و برخی صحابه و تابعین، و شیوه محبت اهل بیت اداره و مهدویت فاطمیان در کنار شهرسازی و استقرار جمعیت اسلامی با تاسیس شهرهای اسلامی از جمله شیوه هایی است که در قالب آن ها فتح و گسترش اسلام در مغرب اسلامی در دو قرن نخست هجری هموار شد. این فرضیه از کتاب تاریخ تحلیلی مغرب (۱۳۸۹) انتحال شده است و عنوان رساله دکتری قرار گرفته است. پژوهش میان رشته ای جامعه شناسی سیاسی تغییرات سیاسی مذهبی مغرب در دوپست سال با تحلیل انتقادی گزاره های تاریخی است.

واژه های کلیدی: اسلام، مغرب، فتوحات، شهر اسلامی، قیروان، تونس، حزب اموی، ادریسیان، فاطمیان، خوارج